

Dorota Trzcńska

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

WARTOŚCI NIEMATERIALNE I PRAWNE – BILANSOWE I PODATKOWE ZASADY ODPISYWANIA PLANOWANEJ UTRATY WARTOŚCI

1. Wstęp

Planowana utrata wartości aktywów może nastąpić na skutek ich użytkowania oraz upływu czasu. Przy wycenie poszczególnych składników aktywów należy uwzględnić czynniki wpływające na zmniejszenie ich wartości i zastosować odpisy amortyzacyjne lub umorzeniowe. Nadwyżka ceny nabycia aktywów nad jego dającą się odzyskać wartością powinna być odpisana w ciężar wyniku finansowego.

W odniesieniu do wartości niematerialnych i prawnych będziemy mieć do czynienia raczej z utratą wartości na skutek upływu czasu. Używanie nie obniża bowiem wartości tych składników aktywów – nie podlegają one fizycznemu zużyciu. Niezależnie jednak od przyczyny utraty wartości aktywów niematerialnych przy dokonywaniu wyceny konieczne jest uwzględnienie obniżenia ich wartości.

Każda jednostka gospodarcza staje przed trudnym zadaniem zorganizowania ewidencji księgowej w sposób uwzględniający przepisy prawa zarówno bilansowego [Ustawa o rachunkowości...], jak i podatkowego [Ustawa o podatku...], różniących się między sobą pod wieloma względami. W zasadach amortyzacji, z punktu widzenia ustawy o rachunkowości i ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, również występują rozbieżności.

2. Definicje wartości niematerialnych i prawnych

Różnice w podatkowym i bilansowym podejściu do amortyzacji wartości niematerialnych i prawnych wynikają między innymi z różnych definicji tych aktywów. Listy składników majątku zaliczanych do wartości niematerialnych i praw-

nych z punktu widzenia prawa bilansowego i prawa podatkowego nie są tożsame. Zgodnie z ustawą o rachunkowości, wartości niematerialne i prawne to nabyte przez jednostkę, zaliczane do aktywów trwałych prawa majątkowe nadające się do gospodarczego wykorzystania, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, przeznaczone do używania na potrzeby jednostki. Są to w szczególności:

- 1) autorskie prawa majątkowe, prawa pokrewne, licencje, koncesje,
- 2) prawa do wynalazków, patentów, znaków towarowych, wzorów użytkowych oraz zdobniczych,
- 3) *know-how*,
- 4) nabyta wartość firmy,
- 5) koszty zakończonych prac rozwojowych¹.

Jeżeli jednostka wartości niematerialne i prawne przyjmuje do używania na podstawie umowy najmu, dzierżawy lub innej umowy o podobnym charakterze, może je zaliczyć do swoich aktywów trwałych tylko wtedy, gdy zostanie spełniony przynajmniej jeden z warunków dotyczący tego rodzaju umów zawartych w prawie bilansowym².

Z punktu widzenia ustawy o rachunkowości jest szczególnie ważny jeden z wymogów zawartych w definicji. Chodzi tu o przeznaczenie do używania na potrzeby jednostki. W przypadku gdy wartości niematerialne i prawne zostały nabyte w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych, wynikających z przyrostu wartości tych aktywów, uzyskania z nich przychodów w formie odsetek dywidend lub innych pożytków, w tym również z transakcji handlowej, zaliczamy je do inwestycji³. Kwalifikacja nabytych składników majątku odgrywa ważną rolę ze względu na zasady ich amortyzacji, ponieważ inwestycje nie są amortyzowane.

Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych nie zawiera ścisłej definicji wartości niematerialnych i prawnych. Określono jedynie cechy, które muszą spełniać składniki majątku, aby istniała możliwość ich amortyzacji. Oprócz tego, że jednostka musi je nabyć, dodatkowo istnieje konieczność, aby w dniu przyjęcia do używania nadawały się do gospodarczego wykorzystania. W ustawie podatkowej zostały wymienione w sposób enumeratywny składniki majątku podlegające amortyzacji podatkowej oraz te, w stosunku do których nie istnieje możliwość amortyzowania z punktu widzenia prawa podatkowego. Prawo podatkowe nie różnicuje wartości materialnych i prawnych ze względu na ich przeznaczenie. Nie występuje również pojęcie inwestycji.

¹ Artykuł 3 ust. 1 pkt 14 ustawy o rachunkowości.

² Warunki zawarte są w art. 3 ust. 4 ustawy o rachunkowości.

³ Artykuł 3 ust. 1 pkt 17 ustawy o rachunkowości.

3. Odpisy amortyzacyjne jako odzwierciedlenie planowanej bilansowej utraty wartości

W celu uwzględnienia utraty wartości aktywów na skutek używania lub upływu czasu są dokonywane odpisy amortyzacyjne⁴. Wycena wartości niematerialnych i prawnych przeprowadzana na dzień bilansowy powinna być dokonywana według cen nabycia lub wartości przeszacowanej (po aktualizacji wyceny) pomniejszonych o odpisy amortyzacyjne lub umorzeniowe⁵.

O obowiązku uwzględnienia w wyniku finansowym zmniejszenia wartości użytkowej lub handlowej składników aktywów dokonywanych w postaci odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych mówi również bilansowa zasada ostrożności⁶.

Opisane zasady wyceny są stosowane w przypadku wszystkich wartości niematerialnych i prawnych nabytych w celu wykorzystania ich na potrzeby jednostki. Inwestycje w wartości niematerialne są wyceniane w cenach nabycia pomniejszonych jedynie o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości lub według wartości godziwej. Nie podlegają zatem amortyzacji⁷.

Zasady amortyzacji w odniesieniu do wartości niematerialnych i prawnych są analogiczne jak w przypadku środków trwałych⁸.

Odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych od wartości niematerialnych i prawnych dokonuje się drogą systematycznego, planowego rozłożenia ich wartości początkowej na ustalony okres amortyzacji. Rozpoczęcie amortyzacji następuje nie wcześniej niż po przyjęciu wartości niematerialnych i prawnych do używania, a jej zakończenie – nie później niż z chwilą zrównania wartości odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych z wartością początkową lub przeznaczenia ich do likwidacji, z chwilą sprzedaży lub stwierdzenia ich niedoboru, z ewentualnym uwzględnieniem przewidywanej przy likwidacji ceny sprzedaży netto pozostałości wartości niematerialnych i prawnych⁹.

Ustawa o rachunkowości nie zawiera w zasadzie szczegółowych wytycznych dotyczących stawek amortyzacyjnych i okresu użytkowania poszczególnych wartości niematerialnych i prawnych. Wyjątek stanowią koszty zakończonych prac rozwojowych, dla których okres dokonywania odpisów nie może przekraczać 5 lat¹⁰, oraz wartość firmy, od której jednostka dokonuje odpisów amortyzacyjnych

⁴ Artykuł 31 ust. 2 ustawy o rachunkowości.

⁵ Artykuł 28 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

⁶ Artykuł 7 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

⁷ Artykuł 28 ust. 1 pkt 3 ustawy o rachunkowości.

⁸ Artykuł 3 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

⁹ Artykuł 32 ust. 1 ustawy o rachunkowości.

¹⁰ Artykuł 33 ust. 3 ustawy o rachunkowości.

w okresie nie dłuższym niż 5 lat, (w uzasadnionych przypadkach kierownik jednostki może wydłużyć ten okres do lat 20¹¹).

Ustawodawca wskazuje czynniki, które powinny być brane pod uwagę przy ustalaniu okresu amortyzacji i rocznej stawki amortyzacyjnej. Musi zostać uwzględniony okres ekonomicznej użyteczności składnika wartości niematerialnych i prawnych, na określenie którego wpływają w szczególności:

- liczba zmian, na których pracuje składnik majątku,
- tempo postępu techniczno-ekonomicznego,
- wydajność mierzona liczbą godzin jego pracy lub liczbą wytworzonych produktów albo innym właściwym miernikiem,
- prawne lub inne ograniczenia czasu używania wartości niematerialnych i prawnych,
- przewidywana przy likwidacji cena sprzedaży netto istotnej pozostałości wartości niematerialnych i prawnych¹².

Okres lub stawkę i metodę amortyzacji dla wartości niematerialnych i prawnych należy ustalić na dzień przyjęcia ich do używania. Poprawność stosowanych okresów i stawek amortyzacji powinna być przez jednostkę okresowo weryfikowana, powodując odpowiednią korektę dokonywanych w następnych latach obrotowych odpisów amortyzacyjnych¹³.

W przypadku zmiany technologii produkcji, przeznaczenia do likwidacji, wycofania z używania lub innych przyczyn powodujących trwałą utratę wartości składników wartości niematerialnych i prawnych dokonuje się – w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych – odpowiedniego odpisu aktualizującego ich wartość¹⁴.

Dla wartości niematerialnych i prawnych o niskiej jednostkowej wartości początkowej można ustalać odpisy amortyzacyjne lub umorzeniowe w sposób uproszczony – dokonując zbiorczych odpisów dla grup składników aktywów zbliżonych rodzajem i przeznaczeniem lub jednorazowo odpisując wartość tego rodzaju wartości niematerialnych i prawnych¹⁵.

4. Podatkowe skutki planowej utraty wartości

Podatkowe skutki planowej utraty wartości poszczególnych składników wartości niematerialnych i prawnych są nieco inne od bilansowych. W odróżnieniu od prawa bilansowego, zgodnie z którym amortyzacji podlegają wszystkie składniki aktywów zaliczane do wartości niematerialnych i prawnych, ustawa podatkowa zawiera ograniczenia w dokonywaniu odpisów amortyzacyjnych od tych składni-

¹¹ Artykuł 44b ust. 10 ustawy o rachunkowości.

¹² Artykuł 32 ust. 2 ustawy o rachunkowości.

¹³ Artykuł 32 ust. 3 ustawy o rachunkowości.

¹⁴ Artykuł 32 ust. 4 ustawy o rachunkowości.

¹⁵ Artykuł 32 ust. 6 ustawy o rachunkowości.

ków aktywów. Wyszczególnione zostały składniki wartości niematerialnych i prawnych zarówno podlegające, jak i nie podlegające amortyzacji.

4.1. Wartości niematerialne i prawne podlegające amortyzacji podatkowej

Wartości niematerialne i prawne, które podlegają amortyzacji podatkowej, podzielone zostały na dwie grupy. Składniki majątku wymienione w pierwszej grupie możemy zaliczyć do wartości niematerialnych i prawnych podlegających amortyzacji podatkowej, jeżeli ich przewidywany okres używania jest dłuższy niż rok oraz są wykorzystywane przez podatnika na potrzeby związane z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą albo oddane przez niego do używania na podstawie umowy licencyjnej (sublicencji) umowy najmu, dzierżawy lub umowy leasingu.

Amortyzacji podlegają nabyte, nadające się do gospodarczego wykorzystania w dniu przyjęcia do używania:

- spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego,
- spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego,
- prawo do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej,
- autorskie lub pokrewne prawa majątkowe,
- licencje,
- prawa do: wynalazków, patentów, znaków towarowych, wzorów użytkowych, wzorów zdobniczych,
- wartość stanowiąca równowartość uzyskanych informacji związanych z wiedzą w dziedzinie przemysłowej, handlowej, naukowej lub organizacyjnej (*know-how*).

W przypadku drugiej grupy składników majątku, które mogą podlegać amortyzacji podatkowej, nie obowiązuje warunek określonego czasu użytkowania. Amortyzacji podlegają zatem również, niezależnie od przewidywanego okresu używania:

1) wartość firmy, jeżeli powstała ona w wyniku nabycia przedsiębiorstwa lub jego zorganizowanej części w drodze kupna, przyjęcia do odpłatnego korzystania, a odpisów amortyzacyjnych dokonuje korzystający, lub wniesienia do spółki na podstawie przepisów o komercjalizacji i prywatyzacji;

2) koszty prac rozwojowych zakończonych wynikiem pozytywnym, który może być wykorzystany na potrzeby działalności gospodarczej podatnika, jeżeli:

a) produkt lub technologia wytwarzania są ściśle ustalone, a dotyczące ich koszty prac rozwojowych wiarygodnie określone,

b) techniczna przydatność produktu lub technologii została przez podatnika odpowiednio udokumentowana i na tej podstawie podatnik podjął decyzję o wytwarzaniu tych produktów lub stosowaniu technologii,

c) z dokumentacji dotyczącej prac rozwojowych wynika, że koszty prac

rozwojowych zostaną pokryte spodziewanymi przychodami ze sprzedaży tych produktów lub z zastosowania technologii;

3) składniki majątku wykorzystywane na potrzeby związane z prowadzoną działalnością na podstawie umowy leasingu, zawartej z właścicielem albo uprawnionymi do korzystania z tych wartości, jeżeli odpisów amortyzacyjnych dokonuje korzystający¹⁶.

Podatnicy mogą nie dokonywać odpisów amortyzacyjnych od składników majątku, których wartość początkowa określona zgodnie nie przekracza 3500 zł. Wydatki poniesione na ich nabycie stanowią wówczas koszty uzyskania przychodów w miesiącu oddania ich do używania. Składniki majątku wprowadza się do ewidencji wartości niematerialnych i prawnych najpóźniej w miesiącu przekazania ich do używania¹⁷.

Ustawa podatkowa zawiera szczegółowe wytyczne dotyczące długości okresu dokonywania odpisów amortyzacyjnych od wartości niematerialnych i prawnych, dla większości rodzajów wartości niematerialnych i prawnych określono minimalny okres dokonywania odpisów amortyzacyjnych¹⁸. Zostały one zestawione w tab. 1.

Tabela 1. Minimalny okres dokonywania odpisów amortyzacyjnych dla wartości niematerialnych i prawnych

Składnik wartości niematerialnych i prawnych	Okres dokonywania odpisów amortyzacyjnych
Licencje (sublicencje) na programy komputerowe	minimum 24 miesiące
Prawa autorskie	minimum 24 miesiące
Licencje na wyświetlanie filmów oraz na emisję programów radiowych i telewizyjnych	minimum 24 miesiące
Poniesione koszty zakończonych prac rozwojowych	minimum 36 miesięcy
Pozostałe wartości niematerialne i prawne	minimum 60 miesięcy
Własnościowe spółdzielcze prawo do lokalu mieszkalnego	40 lat
Spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego	40 lat
Prawo do domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej	40 lat

Źródło: opracowanie własne.

Podatnicy ustalają stawki amortyzacyjne dla poszczególnych wartości niematerialnych i prawnych na cały okres amortyzacji przed rozpoczęciem dokonywania odpisów amortyzacyjnych.

Jeżeli wynikający z umowy okres używania praw majątkowych jest krótszy od ustalonego okresu, podatnicy mogą dokonywać odpisów amortyzacyjnych w okresie wynikającym z umowy.

¹⁶ Artykuł 16b ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

¹⁷ Artykuł 16d ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

¹⁸ Artykuł 16m ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

4.2. Wartości niematerialne i prawne niepodlegające amortyzacji podatkowej

Ustawa o podatku dochodowym wymienia następujące wartości niematerialne i prawne, niepodlegające amortyzacji:

- prawa wieczystego użytkowania gruntów,
- wartość firmy, jeżeli wartość ta powstała w inny sposób niż w wyniku na-bycia przedsiębiorstwa lub jego zorganizowanej części w drodze kupna, przyjęcia do odpłatnego korzystania, a odpisów amortyzacyjnych dokonuje korzystający, lub wniesienia do spółki na podstawie przepisów o komercja-lizacji i prywatyzacji.

Amortyzacji nie podlegają również składniki majątku, nieużywane na skutek zaprzestania działalności, w której te składniki były używane. W tym przypadku składniki te nie podlegają amortyzacji od miesiąca następującego po miesiącu, w którym zaprzestano tej działalności¹⁹.

Ponadto nie stanowią kosztów uzyskania przychodów odpisy amortyzacyjne od wartości początkowej wartości niematerialnych i prawnych wniesionych do spółki w postaci wkładu niepieniężnego, stanowiących równowartość uzyskanych informacji związanych z wiedzą w dziedzinie przemysłowej, handlowej, naukowej lub organizacyjnej (*know-how*)²⁰. Jak wynika z wcześniej przytoczonych przepisów, nabyte *know-how*, w odróżnieniu od wniesionego aportem, podlega amortyzacji podatkowej.

Warto zwrócić uwagę na zapis dotyczący wartości niematerialnych i prawnych nabytych nieodpłatnie, który to zapis również decyduje o zaliczeniu odpisów amortyzacyjnych do kosztów podatkowych. Odpisy amortyzacyjne od wartości początkowej wartości niematerialnych i prawnych nie stanowią kosztów uzyskania przychodów, jeżeli nieodpłatne nabycie nie stanowi przychodu w naturze, dochód z tego tytułu jest zwolniony od podatku dochodowego lub nabycie to stanowi dochód, od którego na podstawie odrębnych przepisów zaniechano poboru podatku²¹.

Oprócz warunków związanych z nieodpłatnym nabyciem wartości niematerialnych i prawnych ustawodawca określa jeszcze inne, szczegółowe sytuacje, które uniemożliwiają amortyzację podatkową tych składników majątku. Jeżeli wartości niematerialne i prawne zostały oddane do nieodpłatnego używania, kosztów podatkowych nie stanowią odpisy amortyzacyjne za miesiące, w których składniki te były oddane do nieodpłatnego używania. Składniki wartości niematerialnych i prawnych nabyte przed dniem 1 stycznia 1995 r., lecz nie zaliczone do wartości niematerialnych i prawnych, również nie podlegają amortyzacji podatkowej²².

Z podobną sytuacją mamy do czynienia w przypadku wartości niematerialnych i prawnych nabytych w formie wkładu niepieniężnego. Kosztów podatkowych nie

¹⁹ Artykuł 16c ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

²⁰ Artykuł 16 ust. 1 pkt 64 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

²¹ Artykuł 16 ust. 1 pkt 63 lit. a ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

²² Artykuł 16 ust. 1 pkt 63 lit. b, c ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

stanowią mianowicie odpisy amortyzacyjne od tej części ich wartości, która nie została przekazana na utworzenie lub podwyższenie kapitału zakładowego spółki kapitałowej²³. Jeżeli zatem powstanie nadwyżka wartości otrzymanego aportu nad wartością nominalną wydanych udziałów lub akcji, odpisy amortyzacyjne od tej części nie będą stanowiły kosztów uzyskania przychodów z punktu widzenia prawa podatkowego.

5. Podsumowanie

Na podstawie przedstawionych unormowań prawnych można wywnioskować, że istnieją różnice w klasyfikacji wartości niematerialnych i prawnych oraz w zasadach określania utraty przez nie wartości, a tym samym ich amortyzacji według prawa bilansowego i podatkowego. Rozbieżności ukazane zostały w tab. 2.

Tabela 2. Różnice w klasyfikacji wartości niematerialnych i prawnych

Składnik aktywów	Prawo bilansowe	Prawo podatkowe
Prawo wieczystego użytkowania gruntu	środki trwale	wartości niematerialne i prawne niepodlegające amortyzacji
Wartość firmy	wartości niematerialne i prawne*	wartości niematerialne i prawne amortyzowane**
Koncesje	wartości niematerialne i prawne	bieżący odpis w ciężar kosztów
Koszty zakończonych prac rozwojowych	wartości niematerialne i prawne	wartości niematerialne i prawne amortyzowane**
Spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego	środki trwale	wartości niematerialne i prawne amortyzowane
Spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego	środki trwale	wartości niematerialne i prawne amortyzowane

* Składniki majątku mogą być zaliczone do wartości niematerialnych i prawnych po spełnieniu dodatkowych warunków.

** Składniki majątku mogą być amortyzowane po spełnieniu dodatkowych warunków.

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując, można stwierdzić, że istnieją różnice w kwalifikacji składników majątku do wartości niematerialnych i prawnych w przepisach prawa bilansowego i podatkowego. Rozbieżności dotyczą nie tylko możliwości dokonywania odpisów amortyzacyjnych, ale również ujęcia nabywanych praw w innej grupie aktywów trwałych. Według ustawy o rachunkowości, prawo wieczystego użytkowania gruntu jest zaliczane do środków trwałych, zgodnie z ustawą podatkową zaś należy do wartości niematerialnych i prawnych niepodlegających amortyzacji. Z kolei spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego oraz spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego, zgodnie z prawem bilansowym, są również środkami trwałymi, natomiast podatkowo należą do wartości niematerialnych i prawnych niepodlegających amortyzacji.

²³ Artykuł 16 ust. 1 pkt 63 lit. d ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych.

Koncesje stanowią składnik wartości niematerialnych ujawnianych w bilansie, podatkowo mamy do czynienia z bieżącym odpisem w koszty.

W odniesieniu do wartości firmy oraz kosztów zakończonych prac rozwojowych nie ma różnicy w kwalifikacji. Oba składniki majątku zarówno bilansowo, jak i podatkowo, są zaliczane do wartości niematerialnych i prawnych. W obu przypadkach także możliwość amortyzacji podatkowej jest warunkowa.

Prawo podatkowe wprowadza więcej ograniczeń w możliwości dokonywania odpisów amortyzacyjnych. Bardziej szczegółowo określa również okres amortyzacji poszczególnych rodzajów wartości niematerialnych i prawnych.

Przepisy prawne dotyczące momentu rozpoczęcia i zakończenia amortyzacji zawarte w ustawie o rachunkowości są bardziej elastyczne, możliwe jest zatem stosowanie uregulowań podatkowych [Koc 2003, s. 8].

Występujące różnice powodują konieczność prowadzenia odpowiedniej ewidencji księgowej, która pozwoli zarówno na wycenę bilansową wartości niematerialnych i prawnych, uwzględniającą planowaną utratę ich wartości, jak i na wyodrębnienie podatkowych kosztów amortyzacji. Uzyskanie tych informacji umożliwi wyodrębnienie w ramach konta z zespołu 4 kont analitycznych dotyczących amortyzacji bilansowej i podatkowej.

Literatura

- Koc S., *Amortyzacja bilansowa i podatkowa w 2003 roku*, „Rachunkowość” 2003, nr 3.
 Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (DzU 2000 nr 54, poz. 654 ze zm.)
 Ustawa z dnia 29 listopada 1994 r. o rachunkowości (DzU nr 121, poz. 591 z późn. zm.).
 Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jednolity DzU 2002 nr 76, poz. 694; 2003 nr 60, poz. 535, nr 124, poz. 1152, nr 139, poz. 1324, nr 229, poz. 2276; 2004 nr 96, poz. 959, nr 145, poz. 1535, nr 146, poz. 1546, nr 213, poz. 2155; 2005 nr 10, poz. 66).
 Wieczorek I., *Wycena wartości niematerialnych i prawnych*, „Przegląd Podatkowy” 2004, nr 4.
 Witkowska M., *Utrata wartości aktywów*, „Rachunkowość” 2002, nr 2.

INTANGIBLE FIXED ASSETS – ACCOUNTING AND FISCAL RULES OF PLANNED DEPRECIATION

Summary

This article presents accounting and fiscal rules connected with the depreciation of intangible fixed assets as exemplification of lower value. They are defined differently and there is also a difference in the area of methods of depreciating intangible fixed assets. That results in the necessity of having a detailed account.